
Janko Pleterski, Pravica in moč za samoodločbo. Med Metternichom in Badinterjem. Študije, razgledi, preudarki iz petnajstletja po tretji odločitvi Slovencev. Modrijan, Ljubljana 2008, 679 strani

---

Založbe na Slovenskem so se šele v zadnjih letih odločile, da v izborih pogosteje objavljajo tudi razprave in članke slovenskih zgodovinarjev. Objave take vrste so bile pred tem privilegij predvsem književnikov, literarnih zgodovinarjev, esejistov in politikov. Med založbami je največjo pozornost piscem zgodovinskih del namenila Slovenska matica (A. T. Linhart, Franc in Milko Kos, Ivan in Bogo Grafenauer, Ferdo Gestrin, Vasko Simoniti, Branko Reisp), največji dosežek pa je zagotovo knjiga Vasilija Melika *Slovinci 1848-1918* (Maribor 2002), v kateri je zbrano domala vse, kar je avtor objavil o obravnavanem času. Knjiga je izšla pri mariborski študentski založbi Litera kot petnajsti zvezek knjižne zbirke *Documenta et studia historiae recentioris*, ki jo je začela izdajati nekdanja mariborska založba Obzorja. V okviru te zbirke je kot drugi zvezek izšel leta 1981 zbornik razprav *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*, v katerem je akademik profesor dr. Janko Pleterski objavil spise o "dveh sklopih zgodovinskih vprašanj, ki pa se med seboj prepletata". Prvi sklop je bil posvečen zgodovini Slovencev od srede 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, drugi pa narodnemu vprašanju pri Slovencih in Jugoslovanih. Tematski princip je določal tudi vsebino druge knjige zbornika objav Pleterskega, izšel je leta 1993 v samozaložbi z naslovom *Senca Ajdovskega gradca* in podnaslovom *O slovenskih izbirah v razklani Evropi*. Avtor je v tej knjigi zbral spise, nastale in objavljene v letih 1990-1992. Objavljeno gradivo je bilo odgovor na mnoge nove poglede na novejšo slovensko zgodovino, na nove razlage v slovenskem zgodovinopisju in javnosti, nastale zaradi odmevov političnega preloma ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Dr. Janko Pleterski je v knjigi s simboličnim naslovom, ki je meril na Prešernov Krst pri Savici in na ideološko razcepljenost Slovencev od srednjega veka dalje, obravnaval vprašanja narodnoosvobodilnega boja, kolaboracije, državljanske vojne, narodne sprave in Cerkve na Slovenskem.

Tretja knjiga zbranih spisov akademika Janka Pleterskega *Pravica in moč za samoodločbo. Med Metternichom in Badinterjem. Študije, razgledi, preudarki iz petnajstletja po tretji odločitvi Slovencev* je izšla leta 2008 pri založni Modrijan. S podnaslovom, ki na eni strani postavlja časovne mejnike med knezom Metternichom, snovalcem Kraljestva Ilirija (1816), in francoskim pravosodnim ministrom Robertom Badinterjem, čigar načela so utemeljila mednarodno priznanje slovenske države (1992), zaznamuje časovni razpon obravnave. Metternich je očitno zaznal prebujanje južnih Slovanov in tako tudi Slovencev, Badinter pa spoznal, da je Jugoslavija v procesu razpada in da je čas za arbitražo minil.

Knjiga vsebuje 40 razprav, tri med njimi so bile objavljene tudi v knjigi *Senca Ajdovskega gradca*, vse pa so nastajale v letih 1991-2006 in so bile objavljene v revijalnem in tudi dnevniškem tisku. Tudi tretja knjiga izbranih objav Janka Pleterskega je, podobno kot druga, odgovor in pojasnilo na mnoga pereča vprašanja o slovenski novejši zgodovini.

Vse tri zbirke člankov in razprav Janka Pleterskega zrcalijo podobo časa, v katerem so izšle. Prva v času neposredno po smrti Josipa Broza - Tita pri založbi, ki je danes (žal) ni več. Druga v prvem tranzicijskem obdobju, ko si je avtor očitno

moral izbrati pot samozaložbe. Tretja v letu, ko je minilo dvajset let od aretacij v uredništvu Mladine in dogodkov, ki so sledili; izdala jo je založba, ena izmed tistih, ki tudi zaznamujejo Slovenijo od leta 1990 dalje. Zato je prva knjiga v svojem drugem sklopu še povsem v jugoslovanski stvarnosti, a opozarja na pereča vprašanja o mestu in vlogi naroda v socializmu. Druga knjiga se s temi vprašanji ne ukvarja več, saj je jugoslovanska izkušnja le še predmet zgodovinske obravnave in je v Sloveniji prevladalo skupno stališče, "da se mora prihodnost naroda utemeljiti na svobodnem državljanu in narodni samoodločbi, brez vseh ideoloških omejitev". Tretja knjiga, o kateri na tem mestu poročamo, sledi premisi, ki jo je začrtal v zborniku razprav *Senca Ajdovskega gradca*, katere objava "ni pomenila skoraj nič v političnih polemikah in so se stališča glede preteklosti in sedanjosti soočala še vedno najraje polarizirano", kot ugotavlja Pleterski. Ker pa so se take sodbe in ocene še pojavljale in se še pojavljajo tudi v zgodovinopisju, je nadaljeval z objavo prispevkov, v katerih je želel z revizijo nekaterih stališč iz preddemokratskega obdobja in z vključevanjem rezultatov novih raziskovanj obrazložiti svoj pogled na zgodovino Slovencev v dobršem delu 19. in v celotnem 20. stoletju.

V knjigi *Pravica in moč za samoodločbo* je temeljno vodilo vsebine razlaga poti, ki je vodila Slovence od zametka prvih političnih programov do državne samostojnosti. To vodilo je pisec knjige razložil v svojem referatu O pravici Slovencev do samoodločbe in o moči zanjo iz leta 1994; v knjigi je objavljen na drugem mestu. Referat je s svojim razgledovanjem po zgodovini Slovencev povzel vsebino knjige, z opaznanji, trditvami, ocenami in polemičnimi vložki. Nakazal je pot od vznika legitimitete (človekove in narodove pravice) do legalnih dejanj, povezanih z mednarodnim pravom, zlasti uresničevanje samoodločbe, za kar pa je potrebna moč. Izhodišče je ugotovitev, da Slovenci sodijo v kategorijo državotvornih narodov, z lastnim življenjem in naporu so postali subjekt, postali so "zgodovinski" narod, upravičeni do vseh pravic modernega naroda. Dokazovanja za svoje trditve in spoznanja poišče Pleterski v odzivu Slovencev na marčno revolucijo leta 1848. Še močnejše dokazno gradivo pa je pribojevanje lastne države v boju proti fašizmu in nacizmu, "kontinuiteta te države je obstala tudi potem, ko je soustvarila jugoslovansko socialistično federacijo". Četrty zalet pa je pomenil odhod iz te federacije zaradi nasilja v tesni povezanosti z uvajanjem politične demokracije.

Na poti do samostojnosti so morali Slovenci uresničevati najprej načelo o narodni enakopravnosti kot bistvo slovenskega narodnega gibanja, predvsem v habsburškem času, kar pa ni pomenilo, da je bilo uresničevanje tega načela povezano z ustvarjanjem lastne države, saj je bilo treba pred tem pridobiti izkušnje in še kako spoznanje. Naslednja faza je bilo vprašanje skupnosti južnih Slovanov znotraj habsburške monarhije, leta 1918 ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter ustanovitev Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in prizadevanja, da bi se ta država, tudi kar zadeva enakopravnost narodov, demokratizirala. Sledi druga svetovna vojna z udeležbo slovenskega odpora na strani zaveznikov in končno socialistična Jugoslavija. V to zasnovno je avtor umestil svoje prispevke, s katerimi je podrobno gradil podobo Slovenije in Slovencev v avstrijskem času, ko obelodani stališča posameznikov (predvsem Peter Kozler, Peter Radics, Ivan Šušteršič), političnih strank (SLS, JSDS), političnih in idejnih tokov (jugoslovanstvo, razmerje Slovencev do evropskih socialnih gibanj).

Čeprav tega ne zapiše posebej, pa je druga vsebinska sestavina knjige čas druge svetovne vojne. V tem delu so slovenski problemi v večji meri, kar je povsem razumljivo, postavljeni v evropski prostor. Pisec jih razlaga z vključitvijo sočasnih dogajanj pri slovenskih sosedih (Avstrija, Italija) in opozarja na probleme in odnose svetovnih sil (Sovjetska zveza) in državnih oziroma ideoloških skupnosti (Vatikan) do Slovencev. Pleterski se vrača k temam, ki jih je objavil že v knjigi *Senca Ajdovskega gradca*. Vrnitev pomeni, da so predmet avtorjevega zanimanja še vedno problemi slovenskega upora leta 1941 - nastanek Osvobodilne fronte in antikomunizma, vloga slovenske Cerkve in njenih predstavnikov (dr. Gregorij Rožman), sodelovanje z okupatorji, državljanska vojna, domobranstvo in četništvo - teme z močnimi aktualnimi poudarki, zaradi katerih ostaja zgodovina, kar sodim podpisani, služkinja politike tudi v novih, demokratičnih razmerah. Prav ta aktualizacija politike navaja avtorja k polemičnim razmislekom, naslavlja jih na politike in zgodovinarje, ki dopuščajo, da jih vodi politika. Raziskovanje ga privede do tega, da se srečuje z najnovejšimi dogajanja na Slovenskem (plebiscit 1990, državljanska umiritev, pluralizacija slovenske družbe). Akademik Pleterski ugotavlja, da je Osvobodilna fronta pomenila v času okupacije "slovensko rezistenco kot pojem in kot realnost", ob škofu Rožmanu se je kritično lotil tudi dela zgodovinarjev (Tamara Griesser Pečar, France M. Dolinar) in ugotovil, da je škof "danes [1997] problem zgodovine" in kdor hoče ravnati spoštljivo do škofa, ga "mora videti kot človeka, ki je v tej zgodovini živel v svojem času ... Ne delajmo mu krivice s tem, da njegovo tenjo vlačimo še v probleme današnjega časa, ko ne more sam ničesar več reči." Pozornost je namenil tudi preučevanju domobranstva in glede interpretacij izrekel več pomislekov na račun pogledov in zaključkov vodilnega raziskovalca te tematike (Boris Mlakar).

"Namen in cilj zgodovine, kot stroke in kot spoznavanje človeka in pogojev njegovega obstoja, je preteklo dogajanje razumeti." V duhu te avtorjeve trditve je knjiga Janka Pleterskega vsestransko razmišljujoč dokument o novejši slovenski zgodovini in njenih interpretacijah tudi v novem slovenskem zgodovinopisju. Pleterski pripada partizanski generaciji, generaciji, ki je zorela in dozorela v jugoslovanskem socialističnem eksperimentu in ki je doživela njegov polom in demokratične spremembe na Slovenskem. To prehajanje, povezano s političnimi in ideološkimi spremembami, se zrcali v njegovih objavah. V njih se trezno, brez opravičevanj ali celo naglih miselnih preobratov, vključuje v razmere, ki jih prinaša čas. Pri tem daleč presega tiste objave novega slovenskega zgodovinopisja, katerih pisci ne zmorejo preseči ideoloških pregrad, in ker so bili morda nekoč nekoliko zavrti, sprostitev v demokratičnem času ne uspejo kontrolirati. Prepričam sem, da zija med zadnjo knjigo Janka Pleterskega in knjigo Staneta Grande o pogledih na slovensko zgodovino, ki je prišla ob koncu polletnega slovenskega predsedovanja Evropski zvezi med bralce ne le doma, temveč tudi na tujem (prevedena je v angleščino), velika ločnica. Če pa se vprašam po razlogih dvojnega in različnega pogleda, zlasti na novejšo slovensko preteklost (obdobje druge svetovne vojne) in jih iščem med znanostjo, stroko, ideologijo ali politiko, si odgovarjam, da so izidu knjige v založbi Urada vlade za komuniciranje, botrovali nameni dnevne politike.

Dr. Janko Pleterski posredno opozarja, da so tudi zgodovinarji dovzetni za izzive, ki jih ponuja dnevna politika. Ta pa se menja, zlasti ob izidu parlamentarnih volitev. Ali je zato taki rotaciji podvržena tudi usmeritev zgodovinopisja, kar bi se

lahko zrcalilo v javnem življenju, povezanem zlasti z negovanjem zgodovinskega spomina, v šolskih programih in drugje?

Branko Marušič

Stefano Lusa, *La dissoluzione del potere : Il partito comunista sloveno e la democratizzazione della repubblica.* Kappa Vu, Udine 2007, 363 strani

---

Stefano Lusa je zaposlen kot novinar italijanskega programa Radia Koper - Capodistria. Diplomiral je v Trstu, doktoriral pa na Univerzi v Torinu. Je avtor knjige *Italija - Slovenija 1990-1994*, ki je izšla leta 2001, in več razprav o slovensko-italijanskih odnosih in procesu demokratizacije v Sloveniji. Raziskavo, plod katere je ta knjiga, je financirala Fondacija Franche in Diega de Castra.

V pričajoči študiji *Razkroj oblasti : Zveza komunistov Slovenije in demokratizacija republike*, pri kateri moramo upoštevati, da je pisana v italijanščini in zato avtor nekatera dogajanja razlaga širše, da so lahko razumljiva italijanskemu bralcu, je prikazano delovanje Zveze komunistov Slovenije v osemdesetih letih preteklega stoletja, torej v času demokratizacije slovenske družbe, njene transformacije v večstrankarsko družbo in zlasti proti koncu desetletja njenega odhajanja in končno odhoda iz Jugoslavije. Del tega procesa je bila tudi demokratizacija monopolne stranke, ki jo je nato pripeljala do tega, kot je dejal njen tedanji predsednik Milan Kučan na zadnjem kongresu ZKS decembra 1989, da je bila edina partija na oblasti, ki je brez pritiskov demonstracij in nezadovoljstva ljudi stopila na pot pluralizma in napovedala večstrankarske volitve.

Avtor se sprašuje, v čem so se je slovenski komunisti razlikovali od drugih v Jugoslaviji, in ugotovi, da je bila to predvsem navezanost na "nacionalne vrednote", kar pomeni skrb za to, da bodo interesi republike - slovenske države in slovenskega naroda ohranjeni. Seveda njihovo ravnanje ni bilo vedno linearno, so pa ves čas ohranjali linijo odpora do centralizacije in ustvaritve "jugoslovanskega naroda". Ob tem postavi zanimivo ugotovitev, da se slovenski komunisti, ki so delovali v Beogradu, v svojem delovanju niso bistveno razlikovali od tistih iz Slovenske ljudske stranke pred drugo vojno, da so iskali kompromise, poskušali pridobiti koristi in, ko so bili prisiljeni, so popustili pred pritiski drugih.

Slovenci so med letoma 1945 in 1980 v Jugoslaviji dobili pravice, ki jih prej nikoli niso imeli, vključno z vrsto državnih atributov, kot so zastava, parlament in tudi predsednik. Potem ko je ustava iz leta 1974 postavila republike v središče ureditve jugoslovanske države, se je po avtorjevem mnenju federacija spremenila v okroglo mizo, za katero je bilo treba soočiti različne interese in pri kateri ni nihče mogel prevladati. Hkrati pa se je utopični projekt samoupravljanja, ki naj bi tudi gospodarstvo organiziral na drugačnih osnovah, soočil s težkim finančnim položajem, ki je državo pahnil v hudo krizo. Kardeljevo samoupravljanje so resno jemali le Slovenci, ker so se zavedali, da jim sistem daje avtonomijo, ki je prej niso imeli.